

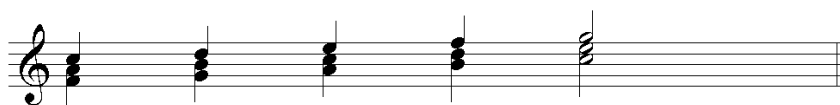
A XX. SZÁZADI ZENE FELÉ MUTATÓ HANGNEMI, HARMÓNIAI JELENSÉGEK

XV. Mixtúrák

Mixtúra a szó eredeti zenei jelentése szerint kevert játék az orgonán, amikor – megfelelő regiszterek bekapcsolásával – a hangot felhangokkal, elsősorban oktávval és kvinttel kiegészítve szólaltatják meg. Harmóniai értelemben olyan párhuzamos mozgású akkordmenet, amelyben megszűnik a szólamok önállósága és az akkordok hagyományos funkciója. Nem a szólamok, dallamok együtteséből kialakult akkordfűzésről van szó, hanem valamilyen vezető szólam árnyalásáról, aláfestéséről.

Típusai:

a) *tonális mixtúra*. Az akkordok csak hangnembe illő hangot tartalmaznak, ezért a színezetük változó. Például:

b) *reális mixtúra*. Az akkordok színezete változatlan, ezért hangnembe nem illő hangokat is tartalmaz. Például dúr alaphármasokból álló mixtúra:

c) *kromatikus dallamot kiegészítő kromatikus mixtúra*, a reális mixtúra egyik fajtája. Például:

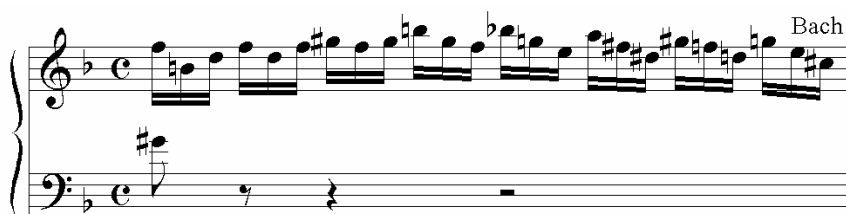
(Szólaltassuk meg a felsorolt mixtúrákat, transzponáljuk más magasságba is.)

Természetesen nem csak alaphármasok alkothatnak mixtúrát, hanem bármilyen, azonos szerkezetű akkord, például négyeshangzat, ötöshangzat, illetve ezek megfordításai.

A klasszikus zene egyik gyakori jelensége a szextakkord-sorozat, ilyenkor tehát tulajdonképpen tonális mixtúra szól. A sok példa közül válasszuk ki Beethoven Op. 2/3. C-dúr zongoraszonátája IV. tételének kezdő témáját:

„Modern” kromatikus, szűkített-hármas-mixtúra jelenik meg (törtakkordos dallam formájában) Bach Wohltemperiertes Klavier I. kötet d-moll prelúdi-umának végefelé:

Romantikus példák:

Kromatikusan ereszkedő dúrszext-mixtúra

Chopin: F-dúr ballada

Az első három ütem akkordjai kromatikus mixtúrát alkotnak.
Átmenőhangok nélküli, összevont harmóniai vázlat:

Kromatikusan emelkedő dúrszext-mixtúra

Liszt: A Villa d'Este ciprusai – I., 79. ütem

80. Liszt

poco a poco accelerando e cresc.

Az akkordok:

Domináns kvintszext-mixtúra

Schubert: Heliopolis, 39. ütem

81. Schubert

Lass die Lei - - - - den - - schaf - - - - ten sau - - - - sen

im me - - - tal - - - le - - - - nen Ak - - - kord,

wenn die star - - - - ken Stür - - - - me brau - - - - sen,

fin - - - - - dest du das rechte, das rech - te Wort. Lass die

Lei - - - - den - schaf - - - - ten sau - - - - sen im me -

tal - - - - le - nen Ak - - - - kord.

Schubert „fémes akkordokkal” illusztrálja a viharos szenvedély zúgását. A kromatikusan fel-lelépkedő domináns kvintszextek az első két szakaszban c-moll V. fokára érkezve folytatódnak. A harmadik részben levő tercrokon vonulat a következő hangnemeket érinti: C, A, F, d, H, C.

Harmóniai vázlat:

81a

XVI.

Különleges hangsorok, modellek

Ebben a fejezetben soroljuk fel azokat a műrészleteket, amelyekben a témák hangsorai eltérnek a hagyományos öt- vagy hétfokúságtól. Vizsgáljuk meg a hangsorok összetételét a szomszédos hangközök alapján.

Különleges hétfokúság

Különleges hétfokú skálák

Liszt: h-moll szonáta, a szakaszokat bevezető dallam változatai:

82. 2. (LÁ) Liszt

(LÁ)

83. (SZI)

(MI)

278. (LÁ) 281. (LÁ)

454. (MI)

(DO)

A mű egyes részeit elindító vagy lezáró, többnyire magányos vagy unisono, lefelé haladó dallamok (Szabolcsi Bence terminológiája szerint *függönytémák*) többsége modális, egy-egy hang megváltoztatásával. (A javasolt kezdő szótaggal kíséreljük meg a dallamok szolmizált éneklését.) A hangsorok:

a 2. ütemtől: g-sor n6-tel, k2-dal (dór-fríg együttese);

g-eol bővített kvarttal;

a 83. ütemtől: b-moll, szí-vezetőhanggal határolva;

a-fríg cisz-b bővített szekunddal („harmonikus fríg”);

a 278. ütemtől: g-eol, kromatikus végződés(c-h-b); a

281. ütemtől ugyanaz, enharmonikusan (c-cesz-b);

a 454. ütemtől: fisz-fríg; Fisz-dúr, bővített szekundos végződés (giszisz-fisz);

a 673. ütemtől: G-líd, felemelt második hanggal (aisz);

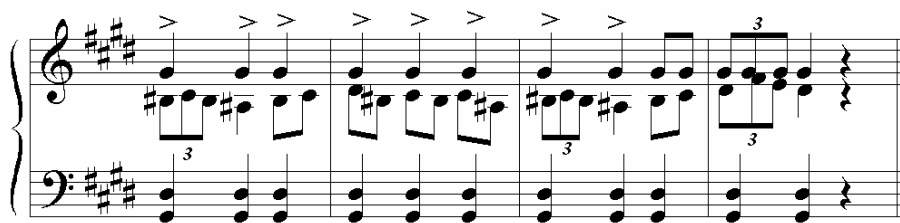
gisz-eol;

a 750. ütemtől: h-fríg disz-c bővített szekunddal („harmonikus fríg”)

Különleges hangsorú belső dallam

Chopin: cisz-moll mazurka Op. 6/2.

A dudabasszussal és felső orgonaponttal keretezett belső szólam hangkészlete hatfokú.

Ez a hangkészlet a gisz-orgonaponttal kiegészülve dallamos fríg ([mi]-re-do-ti-lá-szi-fi-[mi]), a dallam disz-záróhang-jához mértén pedig (az orgonapontot is beleszámítva) fríg-dór együttese (mi-re-di-ti-lá-szo-fa-mi). Ezt a hangsortípust Bárdos Lajos a „heptatonía secunda” (második hétfokúság) néven mutatta be nagyszabású tanulmány keretében.¹

„Magyar skála”

Liszt: Sunt lacrymae rerum (A tárgyak [is] könnyeznek)

¹ Bárdos Lajos: Harminc írás, 348-464. oldal (1969, Zeneműkiadó, Budapest)

Két bővített szekundot tartalmazó dallam. Meglehetősen gyakori Liszt „magyaros” zenéjében. A 3-5. ütem dallama a-, a 8-10. ütem dallama cisz-záróhangra épülő, két bővített szekundot tartalmazó „magyar skála”. A két hangsor:

Különleges hangsorú alsó szólam

Verdi: Ave Maria

A mű alcíme: „Scala enigmatica armonizzata a 4 voci”, azaz: „Titokzatos hangsor 4 szólamban harmonizálva.” Az első szakaszban ezt a különleges hangsort a basszus énekli.

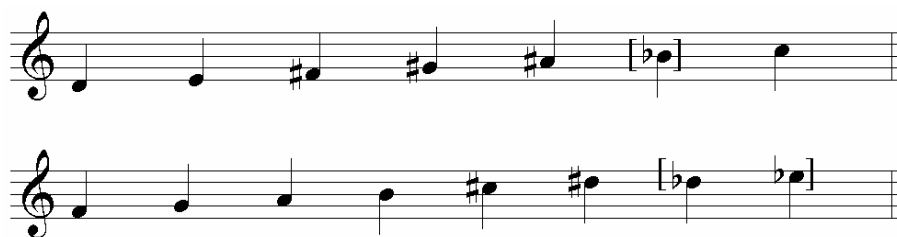
Az alaphangot felső és alsó kissetekund fogja közre, a 3-6. hang pedig nagyszekundokból álló, egészhangú skálát alkot. A továbbiakban a többi szólam is átveszi a basszus dallamát.

Verdi ezt a különleges hangsort hagyományos akkordokkal, de sűrű hangnembváltással harmonizálta meg. Az érintett hangnemek: C, Desz, cisz, H, Fisz, H, E, e, Gisz, f, C.

A zárlatnak tekinthető érkezési pontok: 5. ütem = Fisz-dúr V.; 10. ütem = e-moll V.; 16. ütem = C-dúr I. Az áhítatot sugárzó hangvétel elfedi a műhelymunka „szakszerű objektivitását”.

Egészhangú skála

Mivel sehol sincs kissetekund-lépés, nem érvényesülhet a hagyományos funkciórend, egyik hang sem tekinthető alaphangnak. Az egyforma távolság miatt csupán kétféle hangkészletű egészhangú skála lehet, a kétféle hangkészlet bármelyik hangon végződhet. Például d-től, illetve f-től felfelé haladva:

Műrészletek:

Liszt: Balcsillagzat

86. **Lento** Liszt

Az alsó szólamereszkedő szekvenciája és ismétlődő pentakord motívuma teljes egészhangú skálát alkot f-záróhanggal. A kísérő akkord a skála hangjaiból álló négyes-, illetve hármashangzat.

Egészhangonként emelkedő szekvencia

Chopin: g-moll ballada

Chopin

87. 150.

cresc.

ff

Az 1. ütem 3. negyedénél kezdődő, egészhangonként emelkedő szekvencia egyszerűsített, összevont alakja (a kezdő hangzatokat csillag jelzi):

87a

*

*

*

*

*

*

Egészhangonként ereszkedő alaphangok

Liszt: Dante-szonáta (vázlat akkordtömbökkel)

88. *(sempre stacc.)* Liszt

The musical score for measures 88-90 of Liszt's Dante Sonata is presented in a grand staff format. Measure 88 begins with a treble clef and a bass clef. The treble staff contains a series of chords, while the bass staff features a series of eighth notes. The tempo is marked 'sempre stacc.' and the dynamics are 'Liszt'. The score continues for two more measures, showing a continuation of the chordal and melodic patterns.

A basszusban levő nyolcadpárok második nyolcadai alkotják az akkordok egészhangú alaphangjait. Egyszerűsített formában, alapállású tömbökben elhelyezve:

88a

The simplified musical score for measure 88a is presented in a grand staff format. The treble staff shows a series of chords, and the bass staff shows a series of eighth notes. The score is in G major, 2/4 time.

Modellek

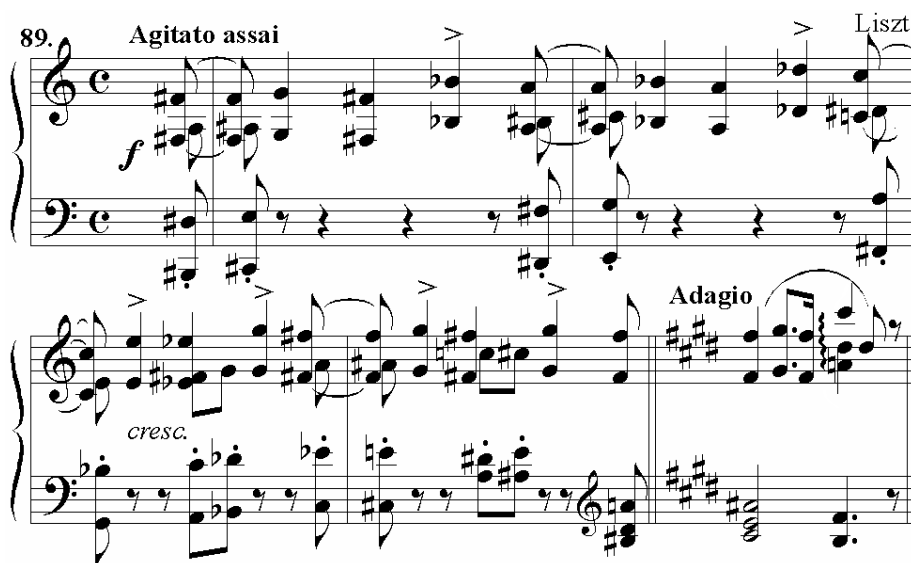
Ezek a hangsorok sűrűn előfordulnak Bartók zenéjében, de elvértve már a XIX. századi romantikus zenében is felfedezhetők.

A modellskálák (*Lendvai Ernő* meghatározása szerint) olyan hangsorok, amelyekben oktávon belül kétféle hangköztávolság váltakozik. Ezeket a távolságokat Lendvai Ernő nyomán a bennük levő félhangok számával jelöljük. Eszerint például 1:2 = kis- és nagyszekund, 1:3 = kisszekund és kisterc, 1:5 = kisszekund és tiszta kvart váltakozása, stb.

Példák:

Emelkedő 1:2 modell

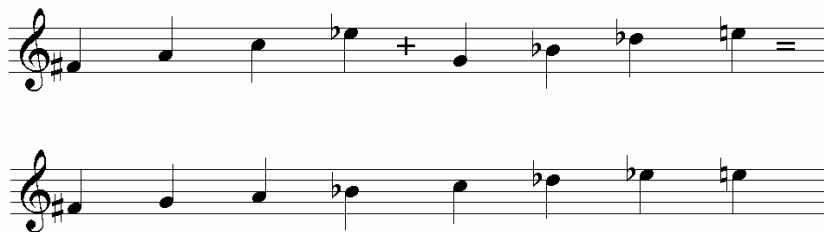
Liszt: 104. Petrarca-szonett, bevezetés

A műrészletben levő szólamok közül az alsó decimák hangsora:

A felső szólamok kezdő hangjai és hangsúlyozott felső hangjai kétféle szűkített négyeshangzatot alkotnak, a kettő együtt ugyancsak 1:2 modell:

Chopin: f-moll etűd Op. 10.

Chopin

90. 25. *f* *accel.*

8 *cresc.* *ff*

A felső oktávok 1:2 modellt alkotnak.

Egyszerűsítve, összevont kísérettel:

90a

Ereszkedő 1:5 modell

Liszt: A Villa d'Este ciprusai – I., 116. ütem

91. *rinforz.* Liszt

A dallamban a 2. teljes ütemtől kisszekund, tiszta kvart váltakozik (1:5 modell).

Egyszerűsített, összevont alakban:

91a